

Domy přírody v České republice

Deset úspěšných let partnerského programu

Pavel Pešout, Lenka Šoltysová

Bez podpory veřejnosti není ochrana přírody a krajiny možná. Toto tvrzení je v ochranářské obci již (téměř) obecně přijímané. Jedním z nejdůležitějších nástrojů je práce s návštěvníky chráněných území přímo v terénu a hlavní

součástí návštěvnické infrastruktury se stala návštěvnická centra (Domy přírody) a informační střediska v chráněných krajinných oblastech, která jsou realizována a provozována v rámci programu Dům přírody.

Jedním z hlavních témat expozice v Domě přírody Moravského krasu je vznik a bohatství krasových jevů. Foto Ota Nepilý

Jde o program partnerský, realizovaný ve spolupráci s obcemi, podnikateli, neziskovými organizacemi, vlastníky a dalšími regionálními partnery. Program Dům přírody nyní dovršil svou první etapu, jelikož skončilo první období využití evropských zdrojů a nové období na příštích sedm let začíná. Jaký je výhled do roku 2023? Na to se snaží odpovědět tento příspěvek.

10 let programu Dům přírody

První informační objekty začaly vznikat již v 80. letech 20. století ještě v rámci krajských středisek státní památkové péče a ochrany přírody (např. v CHKO Český ráj, Šumava). Další pak ve spolupráci s neziskovými organizacemi v 90. letech (např. v CHKO Jizerské hory, Křivoklátsko, Bílé Karpaty, Blanský les). V roce 1997 byl zpracován „Systém návštěvnických center v CHKO ČR“ a zahrnut do celostátní koncepce rozpracováající Státní program ochrany přírody a krajiny (Kolektiv 1999). Došlo tehdy sice k vytipování vhodných lokalit či objektů a některé byly získány do užívání státní ochrany přírody, avšak překážkou v realizaci byly vysoké náklady.

Příležitost získat potřebné zdroje přinesly až strukturální fondy EU. V roce 2006 AOPK ČR při sestavování prvního Operačního programu Životní prostředí (OPŽP) formulovala návrh na podporu výstavby návštěvnické infrastruktury včetně výstavby a vybavení návštěvnických středisek. Návrh byl schválen a tím se otevřela možnost získat investiční prostředky. Rokem 2006 se tedy začal psát příběh programu Dům přírody AOPK ČR (byť jméno „Dům přírody“ získal až v r. 2008, kdy jej navrhli autoři tohoto článku inspirování německým „Haus der Natur“ ve Feldbergu).

V roce 2009 AOPK ČR přijala program „Dům přírody“ s plánem zřídit návštěvnické centrum ve 20 vybraných CHKO (co je dům přírody viz Box 1). Koncept byl ve stejném roce schválen vedením MŽP a na jeho realizaci bylo předjednáno uvolnění až 700 mil. Kč z OPŽP. Bylo zřejmé, že v tak krátkém období nelze tuto infrastrukturu realizovat pouze silami státní ochrany přírody, stejně tak, že provoz zařízení musí být postaven primárně na místních zdrojích. Proto byl program od počátku koncipován s využitím principů projektů

Box 1: Co je Dům přírody?

Domy přírody jsou návštěvnická střediska umístěná v souladu s plánem péče CHKO v turistických centrech nebo při vstupu do CHKO a pomáhají utvářet postoje veřejnosti k ochraně přírody a krajiny. Hlavním mottem je „Kultivovat vztah člověka k přírodě tak, aby cítil potřebu se o ni starat“.

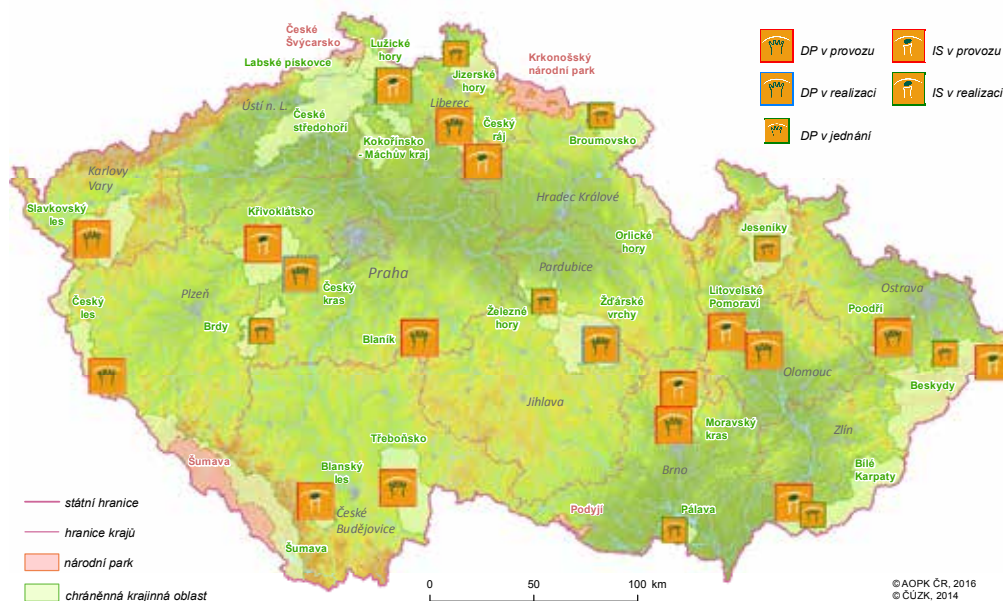
Návštěvníci jsou motivováni prostřednictvím interaktivních expozic, exkurzemi, přednáškami, projektovými dny, semináři a programy pro zájmové skupiny (děti, mládež, rodiny, školy, místní obyvatelé a uživatelé krajiny) k pochopení souvislostí přírodních a krajinných systémů, k pochopení příčin jejich ohrožení a možností udržitelného rozvoje.

Hlavní téma expozic je „Člověk a příroda“ s podtématy geologický vznik krajiny, biotopy s druhy živočichů a rostlin a vliv člověka při minulém i současném užívání krajiny.

Domy přírody slouží ke koncentrování návštěvníků u střediska s potřebnou kapacitou zázemí a prezentací lokalit a k usměrnění pohybu návštěvníků na území CHKO pomocí návštěvnických tras s ohledem na ochranu nejceněnějších území.

Domy přírody doplňují malá informační střediska poskytující v chráněné krajinné oblasti informace o všech službách souvisejících s ochranou přírody a krajiny v dané oblasti.

Realizace domů přírody je založena na partnerství mezi státem, samosprávou, neziskovými organizacemi a místními subjekty věnujícími se šetrnému turistickému ruchu a udržitelnému využívání krajiny. Každý dům přírody a jeho programová náplň jsou připravovány u „kulatého stolu“ přímo v regionu.

Mapa 1: Domy přírody v České republice. Zpracovala Lucie Poláková

PPP (Public Private Partnership). Pokud se měl udržet jednotný rámec při realizaci projektů mnoha partnery, musela být od počátku nastavená pevná pravidla (Pešout, Šoltysová, Licek 2009). Byl zpracován „Jednotný architektonický koncept, manuál pro navrhování návštěvnických středisek AOPK ČR“ (David,

Velková 2009), zaregistrovány ochranné známky a zřízena odborná koordináční skupina při ústředí AOPK ČR. Ke spolupráci byli přizváni vedle architektů i významní výtvarníci, grafici a sochaři s cílem překročit bariéry mezi odborníky a návštěvníky. Manuál pro navrhování návštěvnických středisek nastavil systém

projednávání jednotlivých domů přírody (DP) na místní i celostátní úrovni s cílem u každého jednotlivého projektu ověřit:

1. soulad s plánovací dokumentací ochrany přírody,
2. podporu municipalit při jeho realizaci,
3. schopnosti navrhovatele Dům přírody provozovat a financovat.

V roce 2011 rozhodlo MŽP v důsledku úsporných opatření o redukci počtu Domů přírody. Některých projektů se proto ujali nestátní partneři, jiné byly odloženy do dalšího období. V roce 2014 byla do původního konceptu doplněna nová kategorie „informační středisko CHKO“ a jednotná pravidla pro tiskové a propagační materiály, včetně společných webových stránek www.dumprrody.cz. Platí, že pro jednu CHKO může být realizován jeden dům přírody a lze jej doplnit o menší informační středisko. Pro informační střediska byl zpracován manuál s předepsanými jednotlivými prvky.

Současnost programu Dům přírody

Do letošní turistické sezóny vstupujeme s osmi dokončenými návštěvnickými středisky – Domy přírody a sedmi informačními středisky pro 12 chráněných krajinných oblastí:

Dům přírody Třeboňska

Nejdéle otevřený Dům přírody, který vznikl již v roce 2010. Expozice je věnována přírodě CHKO, tradičnímu rybníkářství a lázeňství. Provozovatelem je Město Třeboň.

Dům přírody Slavkovského lesa

Expozice představuje nejceněnější místa CHKO – minerální prameny, rašeliniště, mokřadní louky, hadce a lesy. Průvodcem expozice je jelen evropský, typický živočich tohoto kraje. Největší atrakcí DP je interaktivní multidotykový stůl, který obsahuje interaktivní mapy Slavkovského lesa doplněné fotografiemi a textovými informacemi a 3D film. Provozovatelem DP jsou Lesy ČR s. p.

Dům přírody Poodří

Byl zrealizován Českým svazem ochránců přírody Nový Jičín v Bartošovicích. Vnitřní interaktivní expozice od výtvarníka Jana Dunga prezentuje historii a přírodu nivní krajiny řeky Odry. Návštěvníci mohou shlédnout také

Dům přírody Moravského krasu tvoří harmonický celek s okolní přírodou. Foto Ota Nepilý

záchrannou stanici, kde jsou umístěni trvale handicapovaní živočichové.

Dům přírody Litovelského Pomoraví

Sedm bran k přírodě Litovelského Pomoraví – společný projekt AOPK ČR, statutárního města Olomouc, Města Litovel a obecně prospěšné společnosti Sluňákov, která dům provozuje. Představuje lužní krajinu řeky Moravy pohledem předních soudobých výtvarníků.

Informační středisko CHKO Litovelské Pomoraví – Šargoun

Součástí projektu Domu přírody Litovelského Pomoraví byla rekonstrukce objektu bývalé hájovny Šargoun, která se nachází v centru CHKO nedaleko Litovle. Vzniklo zde sezónní informační středisko a ukázkový nízkoenergetický objekt s expozicí o včelařství.

Dům přírody Blaníku

DP je koncipován jako nástupní místo na naučnou stezku „S rytířem na Blaník“, se kterou tvoří jeden celek. Centrálním exponátem je velký model krajiny Blanické brázdy doplněný prezentací biotopů hadců, bučin a mokřadních luk. Je zde i rozsáhlá expozice hornin z geoparku Kraj blanických rytířů (Pešout 2015). Investorem i provozovatelem DP je Český svaz ochránců přírody Vlašim.

Dům přírody Moravského krasu

Největší návštěvnické středisko v ČR bylo postaveno v centrální části CHKO Moravský kras, kterou ročně navštíví čtvrt miliónů

návštěvníků. Expozice o geologické minulosti a přírodě Moravského krasu ukazuje nejen skrytý život v jeskyních. Vrcholem prohlídky je 3D film Říše zkamenělého času.

Informační středisko CHKO – Macocha

Dům přírody Moravského krasu doplňuje u pasti Macocha informační středisko, které zajišťuje i moderní sociální zázemí a prostor, kde se

V nitru Sluneční hory v areálu Domu přírody Litovelského Pomoraví se ukrývá studna se zvonek představující Studnici moudrosti. Autoři Miloš Šejn, Jiří Kačer a Petr Rudolf Manoušek. Foto Marek Šoltys

návštěvníci nejenom schovají před deštěm, ale kde si i odpočinou po pěším výstupu a načerpají informace (Štefka, Šoltysová 2015).

Dům přírody Českého lesa

DP realizoval Městys Klenčí pod Čerchovem v památkově chráněném objektu Stará pošta. Zdařilé expozice jsou věnovány proměně krajiny v čase s ukázkou vlivu člověka na utváření krajiny a přírody Českého lesa. Návštěvníkům se otevřel začátkem roku 2016.

Dům přírody Českého ráje

Investor a provozovatel, Ekocentrum Oldřichov v Hájích, umístil Dům přírody do objektu bývalé školy na břehu řeky Jizery v Dolánkách u Turnova. Expozici o vzniku pískovcových skalních měst, pískovcovém reliéfu a o životě v krajině vyhaslých sopek, lesů, luk a mokřadů propojuje sokol stěhovavý a Trosky, symbol Českého ráje.

Informační středisko CHKO Český ráj – Bukovina

Informační středisko vybudované AOPK ČR provozuje Středisko ekologické výchovy Český ráj a nachází se v areálu arboreta Bukovina, v přírodní rezervaci Hruboskalsko nedaleko zámku Hrubá Skála. Poskytuje i průvodcovské služby a prohlídku arboreta.

Informační středisko CHKO Bílé Karpaty – Veselí nad Moravou

Provozovatelem střediska je obecně prospěšná společnost Vzdělávací a informační středisko Bílé Karpaty. IS pořádá vzdělávací programy pro školy a exkurze.

Informační středisko CHKO Křivoklátsko – Křivoklát

Středisko je umístěné v podhradí hradu Křivokláta. Bylo vybudováno státní ochranou přírody již v roce 1995 a jeho provozovatelem je obecně prospěšná společnost Křivoklátsko. Poskytuje vzdělávací pobytové programy, přednášky a exkurze.

Informační středisko CHKO Beskydy – Dolní Lomná

Investorem a provozovatelem informačního střediska je občanské sdružení infinity-progress o.s, které pomocí regionálního operačního programu zrekonstruovalo objekt v Dolní Lomné

na zážitkové centrum URSUS v roce 2015, je hož součástí je také IS s expozicí o Beskydech.

Informační středisko CHKO Blanský les – Holubov

V budově obecního úřadu Holubov v centrální části CHKO Blanský les vzniklo ve spolupráci s obcí malé IS, které láká návštěvníky k výletům za poznáním přírody a historie Blanského lesa. Jsou zde pořádány četné akce pro veřejnost.

Celkově bylo vynaloženo na jejich realizaci 258,19 mil. Kč, tedy méně než polovina z původně uvažované částky. Všechny v současné době funkční domy přírody a informační střediska jsou vyznačeny v **Mapě 1**.

Od loňského roku jsou spuštěné webové stránky programu Dům přírody www.dumprrody.cz s podstránkami jednotlivých návštěvnických a informačních středisek.

Plán programu Dům přírody do roku 2023

I v novém OPŽP je podpora realizace návštěvnické infrastruktury opět otevřena

(Limrová 2015). Stát bude investorem tří Domů přírody a jednoho informačního střediska.

Dům přírody Žďárských vrchů

Vznikne rekonstrukcí kulturní památky v lokalitě Krátká nedaleko Sněžného u Žďáru nad Sázavou. Objekty byly získány od Národního památkového ústavu. Expozice, jejímž průvodcem je skorec vodní, bude věnovaná vývoji krajiny a přírody v průběhu věků. Návštěvníkům by se měl otevřít již v roce 2017.

Dům přírody Českého krasu

DP je navržen jako novostavba v místě dožívajícího vstupního objektu do Koněpruských jeskyní. Jedná se o společný projekt se Správou jeskyní ČR. Realizace je plánována do konce roku 2020.

Dům přírody Broumovska

DP je navržen jako novostavba v Dolním Adršpachu, v místě s nejvyšší návštěvností. V současnosti je zpracována studie jako podklad pro zadání kompletní projektové dokumentace.

Expozice o lesích v Domě přírody Českého ráje přibližuje návštěvníkovi jejich obyvatele na modelech od Josefa P. Haldy a Kristiny Ambrozové. Foto Zdeněk Patzelt

Box 2: Co je interpretace?

- cesta, jak pomoci jiným ocenit to, o čem jsme přesvědčeni, že si zaslouží jejich pozornost
- umění vysvětlit význam místa pro návštěvníky s cílem podpořit myšlenku jeho ochrany
- činnost odhalující těm, kdo po tom touží, krásy a kouzla, inspiraci a duchovní obsah, jež leží za běžným vnímáním, umění předat myšlenku, vzbudit zájem a nadchnout pro dané téma
- kvalitní interpretace nediktuje, ale odhaluje, nepřesvědčuje, ale ukazuje
- klíčové pro dobrý projekt je vybrat, co se bude interpretovat, jakým způsobem a pro koho.

Zásady interpretace

- provokovat k přemýšlení, k vytvoření vlastního názoru nebo přijetí sdělení
- odkrývat nové pohledy na to, co místo činí přitažlivým
- vytvářet vztah k místu skrze příběh, který osloví
- probouzet zájem o určité téma skrze životní zkušenosti
- odhalovat hlubší smysl a souvislosti interpretovaných jevů
- inspirovat pozitivním příkladem
- zapojovat všechny smysly
- ožивovat příklady z minulosti

Plánování interpretace

Motivem plánování je efektivní vynakládání financí. Výstupem je interpretační strategie, širší dokument a interpretační plán, který řeší již konkrétní metody a způsoby interpretace území.

Předmět, hlavní sdělení a příběh

Předmět interpretace vymezuje tematický prostor pro interpretaci, který pomáhají dále strukturovat hlavní sdělení a které je možné rozčlenit na podrobnější sdělení. Příběh je nástrojem, který zapojuje, vtahuje do děje a nabízí prostor pro spoluúčast.

Média v interpretaci

jsou prostředky, které slouží k předání sdělení – osobní (průvodci, živé ukázky) a neosobní (panely, publikace, expozice).

Expozice ateliéru V.A.S. v Domě přírody Českého lesa vypráví o historii osídlování a opuštění krajiny na hranici Čech a Bavorska. Foto Jan Zákostelecký

Informační středisko CHKO Lužické hory – Luž

Na úbočí hory Luž v osadě Myslivny bude v r. 2017 vybudováno informační středisko s naučnou stezkou.

Realizace dalších Domů přírody se předpokládá ze strany nestátních partnerů. Projednána již byla příprava Domu přírody Brd. Jeho investorem je státní podnik Vojenské lesy a statky. Umístěn bude ve stávajících objektech areálu „Tři trubky“ a jeho realizace by měla započít v r. 2017. Jednání o dalších domech přírody probíhají s partnery i v dalších CHKO. Nejdále v přípravě pokročili v CHKO Beskydy, konkrétnější obrysy mají také záměry v CHKO Pálava a Jizerské hory. O program se dále aktuálně zajímají partneři z CHKO Jeseníky a Bílé Karpaty.

Na konci roku 2023 by tak mělo být v provozu minimálně 20 objektů – 12 domů přírody a 8 informačních center, spíše ale více, v závislosti na schopnostech nestátních investorů.

Dům přírody Beskyd se plánuje jako přestavba objektů bývalého zemědělského areálu na Morávce. Autor Martin Foldyna

Hlavní pozornost se nebude upírat na doplnění sítě, nýbrž na služby a programy, tvorbu a vyhodnocování interpretačních plánů (viz Box 2), zapojení sítě Domů přírody do celostátních a regionálních koncepcí EVVO, do aktivit v oblasti podpory turistického ruchu atd. Pro lepší koordinaci a komunikaci partnerů a spolupracujících institucí bude ustaven Řídící výbor programu Dům přírody, který nahradí odbornou skupinu, jejíž hlavní účel (nastavení pravidel, jednotících prvků, manuálu atd.) byl již naplněn.

Poděkování

Patnáct návštěvnických center a informačních středisek v provozu je výsledkem vynikající práce kolegů v regionálních pracovištích, partnerských organizací, členů odborné skupiny programu a mnoha dalších spolupracovníků. Tímto bychom všem rádi za jejich práci a podporu poděkovali, bez ní by realizace tohoto programu v takovém rozsahu nebyla možná.